

Agnieszka Lewicka-Zelent

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie [mail]

ORCID: 0000-0002-6967-8966

Doświadczenia i wyobrażenia osadzonych związane ze skutecznością dozoru elektronicznego

Abstrakt: Kara kryminalna z założenia ma pełnić kilka podstawowych funkcji, wśród których ważne miejsce zajmuje funkcja zapobiegająca recydywie. W takiej perspektywie utożsamiana jest z jej skutecznością. Dlatego od lat poszukuje się takich form karania, które gwarantują, że osoba skazana w przyszłości nie powróci na drogę przestępczą. Od 2007 roku w Polsce jest możliwość objęcia przestępcy dozorem elektronicznym. Można zatem uznać, że jest to praktyka stosunkowo młoda, w porównaniu do wykonywania innych kar. Dlatego wiele wątków dotyczących SDE nie jest jeszcze poruszonych. W związku z tym podjęto badania, których celem było poznanie poglądów osób osadzonych w przeszłości objętych i nie objętych dozorem elektronicznym na temat jego skuteczności.

W badaniu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego i zastosowano kwestionariusz ankiety własnego autorstwa. Uczestniczyło w nim 200 mężczyzn osadzonych, z których połowa była objęta dozorem elektronicznym po dokonaniu wcześniejszego przestępstwa. Uzyskane wyniki badania wskazują na znaczne podobieństwo poglądów porównywanych grup osób skazanych na temat tego, w jaki sposób rozumieją dozór elektroniczny i jakie czynniki decydują o jego skuteczności. Niemniej jednak osadzeni, którzy nie mieli doświadczeń związanych z SDE, wskazują więcej wad z objęcia dozorem w porównaniu do osób, które były w SDE, co może świadczyć o ich ocenie bazującej na stereotypach. Niepokój wzbudza to, że osadzeni nie odczuwają znaczącej dolegliwości dozoru elektronicznego, co może wiązać się z jego brakiem skuteczności w ich przypadku.

Słowa kluczowe: system dozoru elektronicznego, skuteczność, osadzony.

Wprowadzenie

Trudno wyobrazić sobie skutki, jakie miałyby zniesienie tradycyjnego wymiary sądowego. Byłaby to doskonała okazja dla przestępców do popełniania bezkarne kolejnych czynów naruszających prawa innych ludzi. Dlatego dogmatycznie przyjmuje się, że w każdym społeczeństwie obligatoryjnie funkcjonuje w praktyce paradygmat sprawiedliwości retrybtywnej z wszystkimi jego zasadami. Pytanie, które pozostaje od wieków otwarte dotyczy skuteczności stosowanych kar kryminalnych. Nieuzasadnione wydaje się bowiem wykorzystywanie tych, które nie przynoszą oczekiwanych efektów w postaci zapobiegania kolejnym przestępstwom.

L. Gardocki (2000, s. 150) rozumie karę kryminalną jako „osobistą dolegliwość ponoszoną przez sprawcę jako odpłata za popełnione przestępstwo, wyrażająca potępienie popełnionego przez niego czynu i wymierzona w imieniu państwa przez sąd”. Pojęciem kluczowym staje się tutaj zatem dolegliwość, jaką odczuwa osoba skazana. M. Ciosek (2008, s. 319) wskazuje na trzy rodzaje dolegliwości kary kryminalnej. Według niego dolegliwości fizycznej doświadczają np. osoby skazywane na karę śmierci. Dolegliwość psychiczna wyraża się w negatywnych przeżyciach osób skazanych, natomiast dolegliwość społeczna sprowadza się między innymi do ograniczenia a nawet pozbawienia ich praw publicznych czy wykluczenia społecznego. Poza tym wymiarem odczuwanych przez skazanych dolegliwości ważne są funkcje, jakie pełni kara kryminalna.

J. Warylewski (2006, s. 23) zwraca uwagę na kilka zasadniczych funkcji kary. Celem funkcji izolacyjnej jest odosobnienie sprawców od pozostałych członków społeczeństwa a gwarancyjnej – uświadomienie ludziom, że nie unikną odpowiedzialności karnej za dokonane przestępstwo. Wiąże się to z kolei z funkcją ekspresyjną, która ma na celu ukazanie skuteczności sprawnej i odpowiedniej reakcji państwa na naruszanie norm prawnych, a także z funkcją sprawiedliwościową, w myśl której osoby, której prawa zostały naruszone oraz członkowie społeczeństwa powinni odczuwać sprawiedliwość w wymiarze retrybtywnym. W opinii autora funkcja ekspresyjna sprowadza się do odkupienia win przez sprawcę, jego rehabilitacji wobec członków społeczeństwa oraz doświadczenia wewnętrznej odpowiedzialności za swoje naganne społecznie czyny. Natomiast funkcja resocjalizacyjna odnosi się do sprawcy przestępstwa, od którego oczekuje się wewnętrznej zmiany sprzyjającej z jej powrotowi do społeczeństwa i funkcjonowania w nim według przyjętych norm i zasad społecznych. Końcowym rezultatem kary jest odstraszenie potencjalnych sprawców od dokonania przestępstwa, w tym osób, które wkroczyły już na drogę przestępczą sprawcy. Funkcja zapobiegawcza względem oczekiwań wobec sprawcy stanowi prewencję szczególną (Baj, Bober 2012, s.6).

Wymienione funkcje kary korespondują z jej celami zaproponowanymi przez M. Cieślaka (1995, s. 422-424). Autor eksponuje: cel sprawiedliwościowy, zgodnie

z którym kara sprzyja zaspokojeniu poczucia sprawiedliwości u ludzi, nierzadko kosztem poczucia krzywdy i cierpienia sprawcy oraz cel związany z prewencją ogólną, która korzystnie wpływa na stabilizację porządku prawnego w danej społeczności. Kolejny cel szczególnoprewencyjny dotyczy zapobiegania recydywie poszczególnych sprawców natomiast cel kompensacyjny zmierza do zmniejszenia skutków dokonanego przestępstwa. Dlatego dokonując oceny skuteczności poszczególnych kar stosowanych wobec przestępców przede wszystkim należy brać pod uwagę realizację ich celów i funkcji. Z punktu widzenia zachowania porządku publicznego ważne jest przeciwdziałanie przestępczości, o wskaźnikach której decydują konkretne osoby powracające lub nie powracające na drogę przestępczą.

Najpowszechniejszym sposobem oceny skuteczności karania są wskaźniki powrotności do przestępstwa. Niestety dane statystyczne dowodzą niskiej skuteczności resocjalizacji osadzonych w warunkach izolacyjnych (Gendreau, Goggin, Cullen 1999, s. 2; Duguid 2001, s. 18; Machel 2003, s. 34; Stuart 2011, s. 14). Zgodnie z danymi Centralnego Zarządu Służby Więziennej w 2018 roku do zakładu karnego powróciło 36 833 osób a w 2019 roku – 37 307 osób, przy czym w grupie tej najwięcej było osadzonych po raz drugi i trzeci (Roczna...[2019], s. 23).

Między innymi z uwagi na stosunkowo niewielką skuteczność kary pozbawienia wolności w dniu 9. września 2007 r. został przyjęty przez Sejm RP projekt Ustawy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego z dnia 7 września 2007 roku¹. Był to system wykonywania kary pozbawienia wolności, a nie oddzielna kara. Orzekł go sąd penitencjarny w zakładzie karnym lub areszcie śledczym (Przesławski, Sopiński, Stachowska 2020, s. 9–10). Od 1. lipca 2015 roku dozór elektroniczny funkcjonował na zasadzie kary ograniczenia wolności². Niemniej jednak już po 10 miesiącach powrócono do poprzednich rozwiązań, gdyż zmiany okazały się nieefektywne ze względu na znaczny spadek liczby orzekanych kar w SDE (Mamak 2017, s. 9–10). Zgodnie z danymi CZSW w 2019 roku w Polsce dozorem elektronicznym objęte były 11144 osoby, co wyczerpuje 80% pojemności systemu³. Brak jest jednak szczegółowych danych na temat skuteczności tej kary, w tym w zakresie jej uwarunkowań.

Podstawy metodologii badań własnych

Brakuje badań prowadzonych na temat skuteczności systemu dozoru elektronicznego. National Institute of Justice U.S. Department of Justice dowodzi, że do-
.....

¹ Ustawa z dnia 7 września 2007 roku o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego, Dz. U. z 2007 r. Nr 191, poz. 1366.

² Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r., poz. 396.

³ <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> [dostęp: 05 stycznia 2021].

zór elektroniczny redukuje ryzyko recydywy o około 31% (Electronic...[2011]). Z kolei zupełnie inne dane prezentuje P. Nasiłowski ([2016], s. 3), który twierdzi, że skuteczność ta wynosi w Polsce ok. 90%, uwzględniając liczbę uchylonych przez sądy postanowień i orzeczeń odbywania kar oraz środków karnych w systemie dozoru elektronicznego. Przyjmując nawet niższy wskaźnik skuteczności, daje on nadzieję na to, że w przypadku niektórych sprawców kara ta pomaga im zerwać z działalnością przestępczą. Dlatego tak ważne jest uzyskanie informacji od samych zainteresowanych na temat czynników, które według nich odgrywają istotną rolę w procesie resocjalizacji i readaptacji społecznej skazanych w czasie objęcia ich dozorem elektronicznym. Są to osoby, które były w SDE i mają w związku z tym określone doświadczenia zarówno poznawcze, jak i emocjonalne. Należy zatem pamiętać, że ich poglądy na temat skuteczności dozoru elektronicznego bazują na realnych przeżyciach. W ich przypadku dozór elektroniczny nie zapobiegł popełnieniu przez nich kolejnych przestępstw. Być może ich opinie pomogą udzielić odpowiedź na pytanie o ten brak skuteczności SDE. Równocześnie interesujące jest to, jakie wyobrażenia mają osoby pozbawione wolności, które nigdy nie były nim objęte, na temat dozoru elektronicznego i jego skuteczności.

Celem badania własnego było poznanie poglądów osób osadzonych, w przeszłości objętych i nie objętych dozorem elektronicznym, na temat jego skuteczności.

Problem badawczy zawarł się w pytaniu: Jakie poglądy na temat skuteczności dozoru elektronicznego mają osoby osadzone, w przeszłości objęte i nie objęte nim?

Sformułowano następujące pytania szczegółowe:

- Czym dla osadzonych mężczyzn jest dozór elektroniczny?
- Jakie czynniki warunkują skuteczność dozoru elektronicznego w opinii osadzonych mężczyzn?
- Na jakie korzyści i wady dozoru elektronicznego wskazują osoby badane?
- Czy objęcie w przeszłości dozorem elektronicznym różnicuje osadzonych pod względem ich poglądów na temat jego funkcji redukującej recydywę, a jeśli tak to w jakim stopniu?

Do ostatniego pytania szczegółowego sformułowano hipotezę roboczą. Z uwagi na brak podobnych wyników badań założono, że poglądy osadzonych z porównywanych grup na temat skuteczności dozoru elektronicznego różnią się istotnie statystycznie. Osadzeni, którzy w przeszłości objęci byli dozorem elektronicznym będą prawdopodobnie wyrażali bardziej negatywne poglądy, gdyż doświadczyli jego negatywnych skutków na sobie. Z kolei osadzeni, którzy nigdy wcześniej nie byli w SDE będą bazowali nie tyle na wiedzy co bardziej na wyobrażeniach i stereotypach budowanych na podstawie niepełnych informacji, uzyskanych z różnych źródeł.

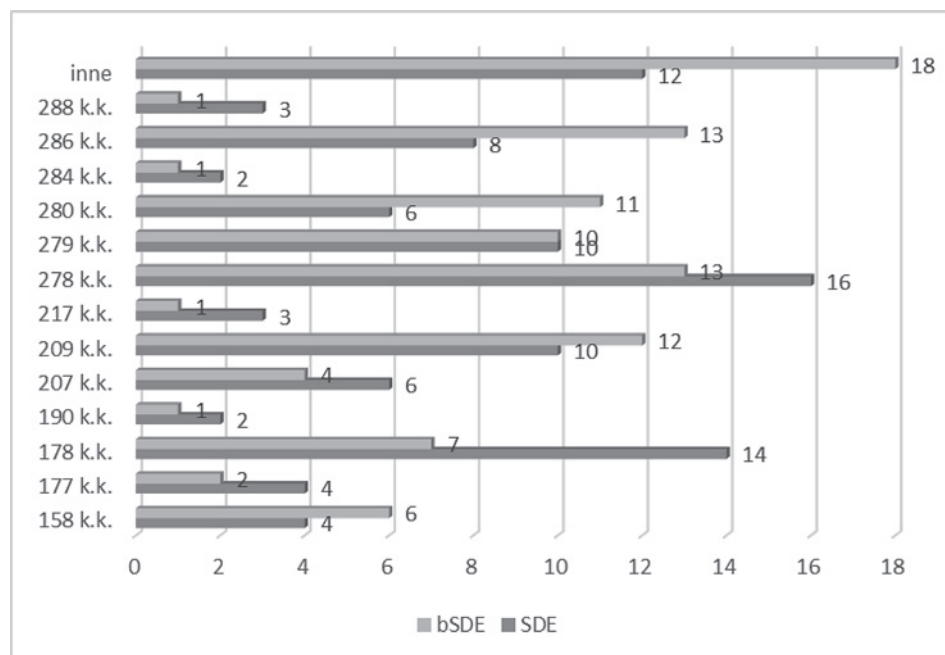
Badanie przeprowadzono z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego w drugiej połowie 2019 roku w 8 jednostkach penitencjarnych. W tym celu opracowano autorski kwestionariusz ankiety składający się z części wstępnej z pytaniami dotyczącymi danych osobowych oraz części zasadniczej, na podstawie

której możliwe jest uzyskanie odpowiedzi na pytania o: sposób definiowania dozoru elektronicznego, czynniki warunkujące jego skuteczność oraz jego korzyści i mankamenty.

Osoby uczestniczące w badaniu

W badaniu wzięło udział 200 mężczyzn, osadzonych w 6 zakładach karnych i 2 aresztach śledczych. Stu z nich w przeszłości było objętych dozorem elektronicznym (grupa podstawowa – SDE). Średnia wieku uczestników badania wyniosła 37 lat i 6 miesięcy, przy czym wartość średniej w grupie mężczyzn, którzy byli w SDE wyniosła 37 lat a dla osób z grupy porównawczej (bSDE) – 38 lat. W obu grupach najmłodsze osoby ukończyły 19 r.ż., natomiast najstarsza osoba odbywająca w przeszłości karę w systemie dozoru elektronicznego miała 62 lata, a w grupie bSDE – 68 lat. Oznacza to, że osoby z porównywanych grup były w podobnym wieku, a największy odsetek stanowili skazani między 27 a 38 r.ż. (43% ogółu).

Osoby z grupy podstawowej obecnie odbywają karę pozbawienia wolności od 14 miesięcy, a z grupy porównawczej – 15 miesięcy. Warto przy tym podkreślić, że 50 mężczyzn przebywa krócej niż miesiąc w zakładzie karnym/areszcie śledczym. Pięć osób osadzonych jest w warunkach izolacyjnych powyżej 5 lat a kolejnych 5 osób – powyżej 10 lat.

Wykres 1. Podstawa osadzenia w czasie prowadzonego badania (N/%)

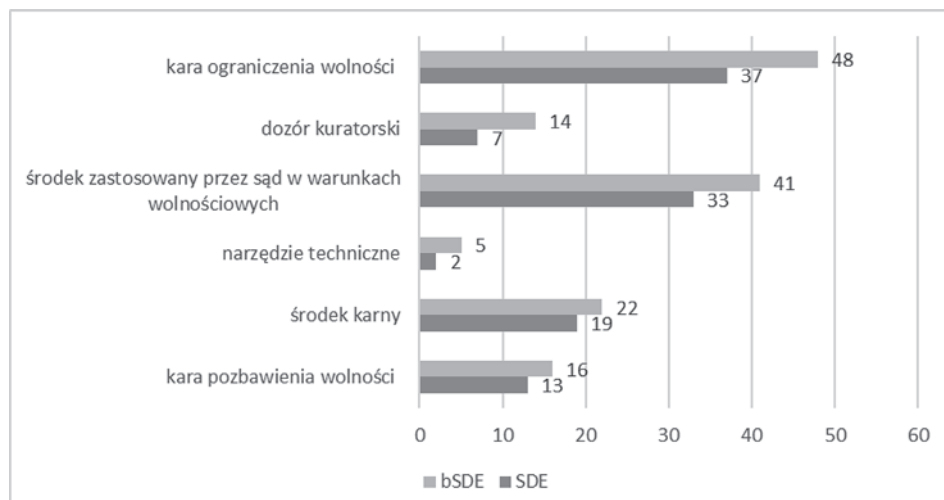
Źródło: badanie własne.

Najwięcej osadzonych odbywa karę pozbawienia wolności: po dokonaniu kradzieży (278 k.k.) i kradzieży z włamaniem (279 k.k.), prowadzeniu pojazdu w stanie nietrzeźwości lub odurzenia (178 k.k.), za oszustwo (286 k.k.) i rozbój (280 k.k.) oraz z powodu niealimentacji (209 k.k.). Pozostali osadzeni przebywają w zakładzie karnym na podstawie następujących artykułów z Kodeksu karnego: 155, 156, 159, 193, 197, 200, 212, 226, 244, 258, 299.

Porównywane grupy mężczyzn różnią się istotnie statystycznie pod względem liczby wcześniejszych pobytów w zakładzie karnym (Chi-kwadrat=68,984; df=3; p<0,001). Ponad 1/3 wszystkich uczestników badania (35%) jest skazana na karę pozbawienia wolności po raz trzeci i niespełna 1/3 z nich po raz pierwszy (31%). Niemniej jednak 31% mężczyzn z grupy SDE i 1% z grupy bSDE przebywa w zakładzie karnym drugi raz, z kolei 38% mężczyzn nie objętych w przeszłości systemem dozoru elektronicznego – co najmniej cztery razy (w grupie SDE nie było takich osób).

Dozór elektroniczny w opinii badanych osób

Mężczyźni uczestniczący w badaniu dokonali próby wyjaśnienia, czym jest dla nich dozór elektroniczny. Ich zadaniem był wybór wszystkich opcji, które najtrafniej oddają istotę tego terminu (wykres 2).

Chi-kwadrat=1,702; df=5; p=0,889

Źródło: badanie własne

Wykres 2. Dozór elektroniczny według uczestników badania (N/%)

Osoby z porównywanych grup podobnie rozumiały dozór elektroniczny. Większość z nich traktowała go jako karę ograniczenia wolności (SDE=37%, bSDE=48%) oraz środek zastosowany przez sąd w warunkach wolnościowych (SDE=33%, bSDE=41%). Najmniej mężczyzn uważało, że jest narzędziem technicznym (SDE=2%, bSDE=5%) lub dozorem kuratorskim (SDE=7%, bSDE=14%). Warto zaznaczyć, że jedynie kilkanaście procent uczestników badania kojarzyło dozór elektroniczny z karą pozbawienia wolności.

Osoby badane oceniły 13 twierdzeń dotyczących dozoru elektronicznego na 4-stopniowej skali, gdzie: 1 oznacza zdecydowanie zgadzam się, 2 raczej zgadzam się, 3 raczej nie zgadzam się i 4 zdecydowanie nie zgadzam się.

Tabela 1. Konotacje osób badanych na temat dozoru elektronicznego

Oceniane twierdzenia	Grupa	Średnia	Odchylenie standardowe	U Manna-Whitneya	p
Dozór elektroniczny nie jest karą pozbawienia wolności	SDE	1,920	1,307	4258,500	0,063~~
	bSDE	2,260	1,219		
Dozór elektroniczny jest sprawiedliwą zapłatą za wyrządzone przeze mnie krzywdy lub/i szkody	SDE	1,500	0,846	4643,500	0,337
	bSDE	1,590	0,817		
Na dozór elektroniczny skazany musi wyrazić zgodę (dozór dobrowolny)	SDE	1,520	0,926	4631,000	0,316
	bSDE	1,400	0,852		
Dozór elektroniczny nie ma sensu, gdyż celem kary jest utrata wolności	SDE	2,900	1,473	4817,500	0,625
	bSDE	3,090	1,247		
Dozorowany elektronicznie powinien ponosić koszty zniszczenia lub uszkodzenia nadajnika	SDE	1,860	1,214	4942,500	0,883
	bSDE	1,850	1,140		
Byłem w stanie pokryć koszty nadajnika, gdy byłem pod dozorem elektronicznym	SDE	1,900	1,275	4917,000	0,832
	bSDE	1,860	1,180		
Dozór jest bardziej skuteczny od odbywania kary w więzieniu	SDE	1,520	0,870	4574,000	0,255
	bSDE	1,660	0,955		
Dozór elektroniczny jest dużą dolegliwością	SDE	2,570	1,289	4561,000	0,270
	bSDE	2,390	1,286		
Dozór umożliwia budowanie dobrych relacji w rodzinie	SDE	1,400	0,828	4748,000	0,455
	bSDE	1,310	0,774		

Oceniane twierdzenia	Grupa	Średnia	Odchylenie standardowe	U Manna–Whitneya	p
Dozór umożliwia budowanie dobrych relacji ze znajomymi	SDE	1,630	0,928	4698,000	0,429
	bSDE	1,540	0,925		
Dozór ma większą wartość resocjalizacyjną od odbywania kary w zakładzie karnym	SDE	1,360	0,797	4565,5000	0,219
	bSDE	1,470	0,881		
Dozór jest bardziej humanitarną karą od izolacyjnej (więzienia)	SDE	1,360	0,785	4545,500	0,177
	bSDE	1,230	0,694		
Ingerencja w wolność skazanego jest mniejsza w dozorcze niż w zakładzie karnym	SDE	1,680	1,127	4253,000	0,053~~
	bSDE	1,930	1,103		

Objaśnienia: p – poziom istotności statystycznej, ~~ tendencja.

Źródło: badanie własne.

Jedynie w dwóch z 13 twierdzeń wystąpiły tendencje w różnicach między średnimi wynikami uzyskanymi przez osoby pozbawione wolności, które w przeszłości były i nie były objęte dozorem elektronicznym. Mężczyźni, wobec których sąd nie orzekł SDE mieli tendencję do niższego oceniania twierdzeń nr: 1 i 13. Raczej zgadzali się, że ingerencja w wolność skazanego jest mniejsza w dozorcze niż w zakładzie karnym oraz że dozór elektroniczny nie jest karą pozbawienia wolności. Natomiast osoby z grupy podstawowej zdecydowanie bardziej zgadzały się z tymi twierdzeniami. Poza tym uczestnicy badania niezależnie od przynależności do grupy raczej nie zgadzali się, że dozór elektroniczny nie ma sensu, gdyż celem kary jest utrata wolności (dozór to nie kara). Zdecydowanie zgadzali się natomiast z tym, że dozór elektroniczny umożliwia budowanie dobrych relacji w rodzinie, ma większą wartość resocjalizacyjną od odbywania kary w zakładzie karnym i jest bardziej humanitarną karą od izolacyjnej (więzienia).

Czynniki zmniejszające ryzyko recydywy

Mężczyźni pozbawieni wolności zostali poproszeni o wybranie spośród 16 czynników wszystkich tych, które według nich zmniejszają prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa, dzięki ich uwzględnieniu przez sąd przy orzekaniu systemu dozoru elektronicznego (tabela 2).

Tabela 2. Czynniki zmniejszające prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa, tkwiące w oskarżonych, uwzględniane podczas orzekania SDE

osoby, które powinny być objęte dozorem elektronicznym	SDE	bSDE	Chi-kwadrat	p
	N/%	N/%		
empatyczne, wrażliwe	42	48	0,727	0,394
agresywne	10	6	1,087	0,297
mają wyrzuty sumienia	48	59	2,432	0,119
odczuwają wstyd	52	56	0,322	0,570
pewne siebie	12	6	2,198	0,138
mają rodzinę z dziećmi	73	77	0,427	0,514
mają stałego partnera życiowego	39	43	0,331	0,565
ciężko chore	58	67	1,728	0,189
ich najbliżsi są chorzy	55	59	0,326	0,568
mają małe dzieci	70	71	0,024	0,877
mają własne mieszkanie	25	23	0,110	0,741
mają dobre warunki mieszkaniowe	19	30	3,271	0,071
mają stałą pracę	52	59	0,992	0,319
potrafią wybaczać innym	41	34	1,045	0,307
asertywne	22	17	0,796	0,372
niepełnosprawne	55	56	0,020	0,887

Źródło: badanie własne

Wcześniejsze objęcie dozorem elektronicznym nie różnicuje porównywanych grup pod względem ich opinii na temat tego, czym powinny charakteryzować się osoby, wobec których sąd orzeka SDE. Około 3/4 osób pozbawionych wolności uznało, że warto byłoby, aby sąd zwracał uwagę na to, czy dana osoba ma rodzinę, w tym dzieci, zwłaszcza małe. Ponad połowa z nich twierdziła, że bardzo ważne jest również to, czy jest ciężko chora (SDE=58%, bSDE=67%) lub jej najbliżsi są chorzy (SDE=55%, bSDE=59%), ma stałą pracę (SDE=52%, bSDE=59%), jest niepełnosprawna (SDE=55%, bSDE=56%) oraz czy odczuwa wstyd (SDE=52%, bSDE=56%). Według nich nieco mniejsze znaczenie odgrywiają cechy osoby oskarżonej takie jak: wyrzuty sumienia oraz empatia. Według osób badanych agresywność (SDE=10%, bSDE=6%) i pewność siebie (SDE=12%, bSDE=6%) stanowią cechy, które w najmniejszym stopniu zmniejszają prawdopodobieństwa popełnienia przestępstwa w przyszłości, pomimo zastosowania SDE.

Uczestnicy badania, którzy objęci byli dozorem elektronicznym wskazali na dodatkowe obowiązki, jakie orzekł wobec nich sędzia. Ponad połowę z nich zo-

bligował do podjęcia pracy (54%), a na niespełną połowę nałożył zakaz spożywania alkoholu (46%) i obowiązek przestrzegania porządku prawnego (41%). Nieco mniej niż 1/3 z nich musiała wykonywać prace społeczne i zastanowić się nad przystąpieniem do mediacji z udziałem pokrzywdzonych (po 31%). Co piąta osoba została zobligowana do opłacania alimentów. Skazani nie zmieniliby nałożonych na nich zobowiązań w zakresie zakazu dotyczącego prowadzenia pojazdu samochodowego i obowiązku uczestniczenia w zajęciach wychowawczych dla rodziców. W ich opinii sędzia powinien być częściej zakazywać im spotkania się z określonymi osobami a także zobowiązywać ich do naprawienia szkody, uczestniczenia w warsztatach z komunikacji społecznej oraz leczenia antyalkoholowego/antynarkotykowego. Natomiast uważali, że najbardziej nietrafione było zaproponowanie im udziału w mediacji z pokrzywdzonym i zobowiązanie ich do wykonywania prac społecznych (tabela 3).

Tabela 3. Dodatkowe zobowiązania orzeczone wobec osób objętych SDE oraz pożądane przez nich

	orzeczone dodatkowe obowiązki	pożądane dodatkowe obowiązki	d
	N/%	N/%	
obowiązek pracy	54	46	8
obowiązek przestrzegania porządku prawnego	41	35	6
zakaz spożywania alkoholu	46	38	8
obowiązek opłacania alimentów	24	21	3
obowiązek terapii	11	7	4
obowiązek leczenia antyalkoholowego/antynarkotykowego	8	15	-7
obowiązek podjęcia nauki, szkolenia zawodowego	22	17	5
obowiązek wykonywania prac społecznych	31	17	14
zakaz prowadzenia pojazdu samochodowego	13	13	0
zakaz spotkania się z określonymi osobami	3	16	-13
obowiązek uczestniczenia w zajęciach wychowawczych dla rodziców	7	7	0
obowiązek uczestniczenia w warsztatach z komunikacji społecznej	3	14	-11
zaproponowanie udziału w mediacji z pokrzywdzonym	31	13	18
obowiązek naprawienia szkody	2	26	-24

Źródło: badanie własne

Osoby badane dokonały oceny 11 czynników pod względem ich wpływu na skuteczność dozoru elektronicznego. Szacowały je na 5-stopniowej skali, gdzie 1 oznacza najmniejszy stopień wpływu, a 5 – największy stopień wpływu.

Tabela 4. Czynniki decydujące o skuteczności SDE

czynniki decydujące o skuteczności SDE	grupa	średnia	odchylenie standardowe	U Manna-Whitneya	P
motywacja skazanego do pozytywnej zmiany w życiu	SDE	4,120	1,380	4762,000	0,506
	bSDE	4,260	1,252		
cechy charakteru skazanego	SDE	3,620	1,542	4888,500	-0,284
	bSDE	3,630	1,418		
zmiana zachowania skazanego na lepsze	SDE	3,920	1,447	4573,000	-1,133
	bSDE	4,190	1,178		
gotowość do naprawienia wyrządzonej szkody	SDE	3,880	1,492	4746,500	-0,658
	bSDE	3,790	1,492		
gotowość do pojednania się z pokrzywdzonym	SDE	3,670	1,570	4961,000	-0,100
	bSDE	3,720	1,407		
opinia rodziny o skazanym	SDE	3,860	1,463	4879,500	-0,314
	bSDE	4,010	1,218		
opinia sąsiadów i znajomych o skazanym	SDE	3,580	1,609	4503,500	-1,254
	bSDE	3,320	1,613		
możliwość uniknięcia kary pozbawienia wolności	SDE	3,760	1,589	4818,500	-0,470
	bSDE	3,760	1,429		
sprawność sprzętu technicznego	SDE	3,390	1,663	4433,000	-1,421
	bSDE	3,180	1,526		
stopień demoralizacji skazanego	SDE	3,320	1,768	4623,500	-0,946
	bSDE	3,190	1,606		
stopień szkodliwości społecznej przestępstwa	SDE	3,500	1,527	4242,000	-1,901
	bSDE	3,100	1,592		

Źródło: badanie własne

Wartości testu U Manna-Whitneya uzyskane przez osoby pozbawione wolności z porównywanych grup świadczą o podobieństwie ocen poszczególnych czynników decydujących o skuteczności dozoru elektronicznego. Niezależnie od przynależności do grupy uczestnicy badania uznali zgodnie, że w dużym stopniu na skuteczność odbywanego przez skazanego dozoru elektronicznego wpływają: jego motywacja do pozytywnej zmiany w życiu, opinia rodziny o nim, zmiana

jego zachowania na lepsze, a także jego gotowość do naprawienia wyrządzonej szkody oraz do pojednania się z pokrzywdzonym, możliwość uniknięcia przez niego kary pozbawienia wolności i jego cechy charakteru. Poza tym mężczyźni, którzy w przeszłości objęci byli systemem dozoru elektronicznego uważali, że duże znaczenie ma również stopień szkodliwości społecznej przestępstwa oraz opinia sąsiadów i znajomych o skazanym. Pozostałe wartości średniej świadczą o tym, że osoby badane dostrzegały przeciętny związek między powrotnością do przestępstwa a: sprawnością sprzętu technicznego i stopniem demoralizacji skazanego.

Wady i korzyści z objęcia dozorem elektronicznym w doświadczeniach i wyobrażeniach uczestników badania

Uczestnicy badania ocenili na 5-stopniowej skali potencjalne wady dozoru elektronicznego (tabela 5).

Tabela 5. Wady dozoru elektronicznego dostrzegane przez osoby badane

oceniane twierdzenia	grupa	średnia	odchylenie standardowe	U Manna-Whitneya	p
nie wzbudza on refleksji nad swoim nagannym postępowaniem	SDE	1,930	1,423	4342,500	0,095
	bSDE	2,260	1,389		
nie wzbudza poczucia wstydu	SDE	2,050	1,438	4274,000	0,069~~
	bSDE	2,440	1,526		
nie wzbudza poczucia winy	SDE	2,210	1,720	4770,000	0,566
	bSDE	2,300	1,500		
nie uczy odpowiedzialności za swoje zachowanie	SDE	2,230	1,692	4950,500	0,902
	bSDE	2,240	1,564		
zmusza do przerywania pracy wykonywanej na różne zmiany, w różnych miejscach	SDE	2,970	1,678	4419,000	0,145
	bSDE	3,290	1,713		
zakaz wychodzenia gdzie się chce i kiedy się chce	SDE	2,780	1,801	4410,500	0,141
	bSDE	3,150	1,630		
utrudnienia dla domowników	SDE	2,060	1,496	4653,000	0,385
	bSDE	2,540	3,450		
źle działający sprzęt	SDE	2,030	1,610	3763,000	0,002*
	bSDE	2,750	1,552		
niewłaściwe przepisy prawa dotyczące dozoru	SDE	2,120	1,512	4020,500	0,015**
	bSDE	2,670	1,517		

oceniane twierdzenia	grupa	średnia	odchylenie standardowe	U Manna-Whitneya	P
brak dodatkowej pomocy specjalistów	SDE	2,120	1,584	4043,500	0,017**
	bSDE	2,640	1,527		
niski poziom profesjonalizmu kuratorów sądowych	SDE	2,500	1,636	4127,000	0,030**
	bSDE	3,010	1,708		

Objaśnienia: * – $p < 0,01$, ** – $p < 0,05$

Źródło: badanie własne

Wartości średnich świadczą o tym, że między osobami obecnie odbywającymi karę pozbawienia wolności, które w przeszłości objęte były i nie objęte były dozorem elektronicznym wystąpiły różnice istotne statystycznie. Mężczyźni, wobec których sąd nie orzekł wcześniej kary w postaci SDE były bardziej przekonane, że jej mankamentami są: niski poziom profesjonalizmu kuratorów sądowych ($M=3,01$; $Sd=1,71$), brak jest dodatkowej pomocy specjalistów ($M=2,64$; $Sd=1,53$), niewłaściwe są przepisy prawa dotyczące dozoru ($M=2,67$; $Sd=1,52$) ($p < 0,05$) oraz źle działający sprzęt ($M=2,75$; $Sd=1,55$) ($p < 0,01$). Zaobserwowano również tendencję do silniejszej krytyki w zakresie braku efektu dozoru w postaci poczucia wstydu wśród osób z grupy porównawczej ($p=0,069$). Natomiast osoby z grupy podstawowej uznały większość potencjalnych wad dozoru elektronicznego za mało znaczące. W ich opinii umiarkowanie ważne okazały się takie czynniki jak: konieczność przerywania pracy wykonywanej na różne zmiany, w różnych miejscach, zakaz wychodzenia bez żadnych ograniczeń oraz niski poziom profesjonalizmu kuratorów sądowych. W żadnej z porównywanych grup nie wskazano uciążliwego czynnika związanego z objęciem dozoru elektronicznego.

Poproszono również uczestników badania o dokonanie oceny 15 potencjalnych korzyści wynikających z objęcia dozorem elektronicznym (tabela 6).

Tabela 6. Korzyści dozoru elektronicznego dostrzegane przez osoby badane

oceniane twierdzenia	grupa	średnia	odchylenie standardowe	U Manna-Whitneya	P
uniknięcie wykluczenia w środowisku zamieszkania	SDE	3,330	1,764	4459,500	0,164
	bSDE	3,660	1,640		
brak konieczności przebywania w zakładzie karnym	SDE	4,140	1,530	4967,500	0,924
	bSDE	4,200	1,421		
mniej osadzonych w zakładzie karnym	SDE	3,870	1,521	4138,000	0,018**
	bSDE	4,270	1,301		
mniejsze koszty utrzymania osadzonych w zakładzie karnym	SDE	3,980	1,517	4428,000	0,109
	bSDE	4,240	1,349		

oceniane twierdzenia	grupa	średnia	odchylenie standardowe	U Manna-Whitneya	p
brak konieczności zmiany środowiska, w którym mieszkam lub/i pracuję	SDE	3,890	1,575	4864,000	0,717
	bSDE	3,950	1,520		
pozostanie z rodziną	SDE	4,170	1,531	4705,000	0,365
	bSDE	4,380	1,293		
brak negatywnego wpływu na mnie innych osadzonych	SDE	3,930	1,653	4823,500	0,625
	bSDE	4,140	1,333		
brak izolacji od ludzi	SDE	3,950	1,552	4730,000	0,458
	bSDE	4,090	1,436		
zachowanie szacunku do siebie i własnej godności	SDE	3,960	1,510	4944,500	0,882
	bSDE	4,030	1,374		
możliwość zaspokojenia wielu potrzeb na wolności, np. seksualnych, emocjonalnych	SDE	3,590	1,700	4324,000	0,076
	bSDE	4,090	1,206		
możliwość podjęcia lub kontynuowania pracy	SDE	4,100	1,507	4766,000	0,504
	bSDE	4,360	1,105		
możliwość naprawy swoich błędów w rodzinie	SDE	4,170	1,428	4606,500	0,251
	bSDE	4,330	1,303		
możliwość naprawy szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu	SDE	3,930	1,492	4817,500	0,628
	bSDE	4,160	1,098		
daje możliwość pracy nad sobą (np. samodzielności, samokontroli)	SDE	3,720	1,758	4246,500	0,040**
	bSDE	4,220	1,299		

Źródło: badanie własne

Wartości średniej uzyskane w poszczególnych twierdzeniach dotyczących potencjalnych korzyści dozoru elektronicznego świadczą o dostrzeganiu przez badanych mężczyzn znacznych walorów SDE (ok. 4 pkt.). Jedynie osoby z grupy podstawowej uznały, że uniknięcie wykluczenia w środowisku zamieszkania jest umiarkowaną korzyścią dla skazanych. Między średnimi wynikami osób z porównywanych grup wystąpiły różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,05$. Mężczyźni, którzy nigdy wcześniej nie byli objęci dozorem elektronicznym byli bardziej przekonani, że dzięki orzekaniu tej kary mniej jest osób osadzonych w jednostkach penitencjarnych oraz że umożliwia on podjęcie pracy nad sobą.

Podsumowanie

Celem artykułu było zwrócenie uwagi na wagę problemu skuteczności dozoru elektronicznego. Pomimo, że stosuje się go w Polsce w praktyce od 2007 roku, nie doczekał się jeszcze ustalenia czynników warunkujących powrotność do przestępstwa skazanych, wobec których sąd orzekł go. Skupiono się na danych liczbowych/procentowych potwierdzających zerwanie skazanych z przestępstwem, a zaniebano kwestie dotyczące uwarunkowań skuteczności i nieskuteczności dozoru elektronicznego. Okazuje się, że nie jest dużym problemem zidentyfikowanie w poszczególnych zakładach karnych osób, które po objęciu SDE dokonały przestępstwa i sąd zastosował wobec nich karę pozbawienia wolności. Niemniej jednak w dostępnych źródłach informacji brakuje danych na temat recydywy w tej grupie osób. Dlatego postanowiono poznać poglądy osób osadzonych w przeszłości objętych SDE i skonfrontować je z opiniami osadzonych, wobec których sąd nie zastosował tej formy kary.

Sformułowano hipotezę roboczą: Czy objęcie w przeszłości dozorem elektronicznym różnicuje osadzonych pod względem ich poglądów na temat jego funkcji redukującej recydywę, a jeśli tak to w jakim stopniu?

Weryfikacja zebranego materiału empirycznego skutkowałą odrzuceniem tej hipotezy. Nie wystąpiły bowiem różnice istotne statystyczne ani w sposobie rozumienia dozoru elektronicznego, ani ocenie czynników warunkujących jego skuteczność. Jedynie na poziomie istotności statystycznej różnice dotyczyły kilku wad i zalet dozoru elektronicznego. Wizja odbywania kary w dozorcze elektronicznym była nieco mniej pozytywna w przypadku osób, które nie miały w przeszłości osobistych doświadczeń związanych z SDE. Były bardziej przekonane o negatywnym wpływie na skuteczność dozoru: niskiego poziomu profesjonalizmu kuratorów sądowych, braku pomocy specjalistycznej, źle działającego sprzętu technicznego oraz niedoskonałych przepisów prawnych. Pomimo tego wierzyły w większym stopniu niż mężczyźni, którzy objęci byli dozorem elektronicznym w przeszłości, że takie rozwiązanie przyczynia się do zmniejszenia zaludnienia w zakładach karnych i daje możliwość podejmowania pracy nad sobą.

Przyjęte założenia nie sprawdziły się, co może wynikać z dwóch powodów. Po pierwsze, warto sprawdzić w sposób naukowy, jakie opinie na temat dozoru elektronicznego dominują w społeczeństwie i wśród osadzonych. Odpowiedzi mężczyzn bazowały bowiem na ich wyobrażeniach, które tworzą się na podstawie informacji uzyskiwanych z różnych źródeł – w przypadku uczestników badania prawdopodobnie w dużej mierze pochodzą od współosadzonych i innych członków społeczeństwa. Przyjmując jednak, że ich wiedza jest niepełna w tym zakresie, można przypuszczać, że wykorzystują oni stereotypy. Po drugie, użyte dane świadczą o tym, że dozór elektroniczny nie okazał się uciążliwy dla

mężczyzn, którzy byli nim objęci w przeszłości. Właściwie nie wskazali większych trudności z odbywaniem go ani w sferze funkcjonowania osobistego ani społecznego. Przeciwnie, dostrzegali wiele różnorodnych korzyści z niego, zarówno dla siebie samych, jak i swoich rodzin, a nawet w wymiarze dobra społecznego. Poza tym jedynie 15% wszystkich badanych osób traktuje dozór elektroniczny jako karę pozbawienia wolności. Dla większości z nich jest to kara ograniczenia wolności, kara stosowana w warunkach wolnościowych a nawet środek karny czy dozór kuratora sądowego. Dlatego warto zweryfikować, czy „Kara przestałaby być karą, gdyby nie wywoływała pewnego dysonansu, dyskomfortu” (Lewicka-Zelent 2020, s. 197). Być może jak twierdzi K. Mamak (2017, s. 38) dozór elektroniczny jest tylko karą formalną ale nie faktyczną pozbawienia wolności dla skazanych, a G. Hochmayr i M. Małolepszy [2019], s. 21) słusznie podkreślają, że ze względu na jego karną naturę oraz wymóg zgody skazanego powinien być stosowany wyłącznie przy wykonywaniu kary pozbawienia wolności, która ma stanowić dla niego pewną dolegliwość.

Odpowiedzi udzielone przez uczestników badania dowodzą złożonej natury dozoru elektronicznego, o skuteczności którego decyduje wiele czynników. Według osadzonych sąd bezwzględnie powinien brać pod uwagę przy jego orzekaniu: to, czy oskarżony ma rodzinę i dzieci, stan jego zdrowia oraz sprawności i członków jego rodziny oraz zatrudnienie na stałe. Poza tym ważne są według nich uczucia moralne i empatia oskarżonego oraz motywacja do zmiany a także gotowość do naprawienia szkody i pojednania ze sprawcą, gdyż zwiększają one prawdopodobieństwo popełnienia przez niego kolejnego przestępstwa po zakończeniu dozoru.

K. Hannah-Moff i współpracownicy stwierdzili, że „Rezultaty studiów nad recydywą pokazują, że istnieje niezgodność między teoriami karania a czynnikami ryzyka zachowań przestępnych. Możliwość powrotu do działań kryminogennych ma elastyczny charakter, dlatego pierwszym założeniem w diagnozowaniu tego zjawiska jest odejście od kryteriów statycznych na rzecz poszukiwania zmiennych stanowiących dynamiczne czynniki ryzyka recydywy. Po drugie, istnienie zależności między groźbą zachowań kryminogennych a nasileniem określonych potrzeb skazanych zakłada ocenianie powrotności do przestępstwa w kategorii frustracji indywidualnych potrzeb, dotyczących osiągnięcia reglamentowanych w społeczeństwie „wartości i dóbr”. Diagnozowanie prawdopodobieństwa recydywy oparte na dynamicznej kategorii „ryzyko/potrzeby” stanowi podstawę do specyficznych działań resocjalizacyjnych i/lub terapeutycznych, które prowadzą do charakterystycznej dla określonej osoby redukcji fuzji tych czynników” (Niewiadomska 2007, s. 156). Co więcej, wydaje się, że w przypadku orzekania przez sąd kary odbywanej w systemie dozoru elektronicznego, powinna być postawiona wstępna diagnoza uwzględniająca chociażby wybrane czynniki warunkujące jego skuteczność. Dlatego tak ważne jest w przyszłości zidentyfikowanie najważniejszych jej predyktorów.

Poza tym wydaje się niezbędna edukacja prawna Polaków, którzy wiedzieliby, na czym polega odpowiedzialność karna i jakie kary może zastosować sąd w sytuacji naruszenia norm prawnych. W przeprowadzonym badaniu ujawniono kilka nieścisłości, które wynikają najprawdopodobniej z braku wystarczającej wiedzy osób osadzonych na temat sytuacji, w jakiej znalazły się. Niektóre osoby nie odróżniają dozoru elektronicznego od dozoru kuratora sądowego. Inne pomimo, że nie popierają stosowanie dodatkowych zobowiązań przez sąd podczas orzekania o objęciu dozorem elektronicznym w postaci podjęcia próby mediowania z osobami pokrzywdzonymi, twierdzą, że ważnymi czynnikami zapobiegającymi przed recydywą osób w SDE jest gotowość oskarżonego do naprawienia szkody i pojednania się z osobą pokrzywdzoną.

Reasumując, warto dokonać refleksji nad uzyskanymi wynikami badań i skoryztać w praktyce z sugestii osób, które mają doświadczenia z SDE, a mimo to powróciły na drogę przestępczą, oczywiście po przeprowadzeniu kolejnych, pogłębianych badań nad skutecznością dozoru elektronicznego. H. Stuart (2011, s. 14) jest przekonany, że wszelkie badania powinny rozpoczynać się od ustalania czynników zapobiegających recydywie.

Abstract: Experiences and ideas of the convicted persons pertaining to the effectiveness of electronic supervision

The criminal penalty should, by definition, perform several basic functions, among which an important place is given to the function of preventing against reoffending. From this perspective, it is synonymous with its effectiveness. Thus, such forms of punishment have been searched for that actually guarantee that the convicted person will not return to criminal activity. In 2007 the possibility of placing the offender under the supervision was introduced. Accordingly, it can be acknowledged that this practice is relatively new, as compared to the execution of other penalties. There are plenty of issues concerning ESS that have not been disclosed yet. Therefore, studies have been undertaken with reference to the convicted persons placed under the electronic supervision in the past and those not placed in order to reveal their attitude towards the effectiveness of ESS.

As part of research, a diagnostic survey method has been employed, in addition to author's own survey questionnaire. There were 200 convicted men who participated in research, half of whom were under electronic supervision due to an earlier court decision. The obtained research results point to a significant similarity of the attitudes of the compared convicted persons as regards the way the electronic supervision is understood and the types of factors influencing its effectiveness. Nonetheless, the convicted persons having no experience with ESS perceive more drawbacks in such a supervision in comparison with the persons who have experienced ESS, which may prove that their assessment is entrenched in stereotypes. It is worrying that convicts do not feel considerable burden caused by electronic supervision, which may imply the lack of its effectiveness in their case.

Key words:

Bibliografia

- [1] Baj D., Bober D., 2012, *Kary i środki karne na gruncie kodeksu karnego i kodeksu wykroczeń*, Zakład Służby Kryminalnej, Wydawnictwo Centrum Szkolenia Policji, Legionowo.
- [2] Cieślak M., 1995, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa.
- [3] Duguid S., 2001, *Explorations in effectiveness: Measuring what works in prison intervention programs*, [w:] *Measuring the impact of imprisonment papers from a round-table held in London on 9 November 2001*, International Centre for Prison, Studies King's College London, University in London, Londyn.
- [4] Gardocki L., 2000, *Prawo karne*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- [5] Gendreau P., Goggin C., Cullen F.T., 1999, *The Effects of Prison Sentences on Recidivism*, Department of the Solicitor General Canada, Ottawa.
- [6] Machel H., 2003, *Więzenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Arche, Gdańsk.
- [7] Mamak K., 2017, *Dozór elektroniczny – rozważania na tle kary pozbawienia wolności, kary ograniczenia wolności oraz przestępstwa samouwolnienia (art. 242 § 1 k.k.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, 3/2017.
- [8] Niewiadomska I., 2007, *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- [9] Lewicka-Zelent A., 2020, *The effectiveness of the served electronic supervision in the opinion of the convicted men*, „Resocjalizacja Polska”, nr 20.
- [10] Przesławski T. (red.), Sopiński M., Stachowska E., 2020, *Analiza i oceny funkcjonowania Systemu Dozoru Elektronicznego w Polsce w latach 2013–2017*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- [11] Warylewski J., 2006, *O wybranych funkcjach i celach kary pozbawienia wolności*, [w:] *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, (red.) H. Machel, Wydawnictwo UG, Gdańsk.

Akty prawne

- [12] Ustawa z dnia 7 września 2007 roku o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego, Dz. U. z 2007 r. Nr 191, poz. 1366.
- [13] Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r., poz. 396.

Źródła internetowe

- [14] *Electronic Monitoring Reduces Recidivism*, U.S. Department of Justice, 2011, www.ojp.usdoj.gov [dostęp: 5 stycznia 2021].
- [15] Hochmayr G., Małolepszy M., *System dozoru elektronicznego – możliwości i granice. Spojrzenie prawnoporównawcze w obliczu polskiej nowelizacji, 2019*, <https://www.>

- rewi.europa-uni.de/de/lehrstuhl/sr/eurostrafrecht/Lehrstuhlinhaber/Publikationen/System-dozoru-elektronicznego.pdf [dostęp: 5 stycznia 2021].
- [16] Nasiłowski P., *System dozoru elektronicznego w praktyce*, „Na wokandzie”, 29/2016, <https://nawokandzie.ms.gov.pl/numer-29/aktualnosci-numer-29/system-dozoru-elektronicznego-w-praktyce.html> [dostęp: 4 stycznia 2021].
- [17] Stuard H., *On the Effectiveness of Prison as Punishment*, 2011, https://www.researchgate.net/publication/258834307_On_the_Effectiveness_of_Prison_as_Punishment [dostęp: 5 stycznia 2021].
- [18] *Roczna informacja statystyczna za rok 2019*, www.sw.gov.pl [dostęp: 5 stycznia 2021].